

Paradicsom-termés néhány életfontosságú makro- és mikro fémelem tartalma

Maróti Imre¹, Bohus Mihály² és Horváth Levente²

¹JATE Növénytani Intézete, Szeged

²Szegedi Vízmű ZRT Környezetvédelmi Osztály

Összefoglalás

Az egészséges étkezésnek, az ásványi-anyagok és vitaminok természetes forrásának legjobb alapját a friss zöldségek és gyümölcsök képezik. Saját kertünkben évtizedek óta csak szerves-biológiai táplálással termesztünk több fajta paradicsomot. Családunk tagjai a kedvelt fajtájukat mindig jobb ízűnek tartják, mint a vásároltakat.

Ismeretes, hogy az esszenciális tápanyagokból: vitaminok, egyes aminosavak, ásványi-anyagok (nyomelemek) az embernek csak nagyon kicsi a napi szükséglete és hiányukra a szervezet gyakran különféle betegségekkel reagál. Számunkra nagyon meglepő volt, hogy a szakirodalomban és az interneten sem találtunk a paradicsom ásványi-anyag tartalmáról modern méréseken alapuló adatokat.

Kutatásaink során arra kerestünk választ, hogy: 1) Szeged környékéről és a kertünkből származó paradicsomtermések, mennyi szárazanyagot és ásványi-anyagot (Na, K, Fe, Mn, Zn, Cu) tartalmaznak? 2) a Napnak kitett szabadföldi termesztéssel, kalciumban és káliumban gazdag humusz-trágyázással, lehet-e növelni a termés kálium és mikroelem tartalmát? A vizsgált termések 2015. év forró nyarán augusztusban értek, 3 folytonos növekedésű „fajta” származik a szegedi piacról, 3 pedig a saját kertünkből. Az érett, frissen szedett és a vásárolt terméseket: mértük, feldaraboltuk, először napon, majd 105 fokon szárítottuk. A termések szárazanyag-tartalmát hasonlítottuk össze. A kertünkből származóké: a=96g/kg; b=83g/kg és c=86g/kg, a piacon vásároltaké: d=65g/kg; e=65g/kg és f=68g/kg szárazanyagot tartalmazott.

A szárított paradicsom feltárása: zárt teflon csőben, salétromsav-hidrogen-peroxidos eljárást alkalmazva, Mars 5 mikrohullámú készülékben történt. Mintáink analízisét lángatom-abszorpciós spektrofotométerrel (FAAS) végeztük.

A paradicsom húsos bogyója más húsos gyümölcsökkel összehasonlítva kiemelkedő mennyiségben tartalmaz káliumot (3-4,6g/kg), vasat (2,7-7,2mg/kg) és cinket (1,3-2,3mg/kg). A mangán (0,6-1,2mg/kg) és réz (0,4-1mg/kg) tartalma átlagos. A vizsgált „fajták” között jelentős különbségek vannak, de az általunk termesztett fajták mindegyike több szárazanyagot, káliumot (4-4,6g/kg), vasat (6-7,2mg/kg) és cinket (1,7-2,3mg/kg) tartalmazott, mint a piacról vásároltak. A szép piros paradicsomot ma már hazánkban is az év minden napján lehet vásárolni, de a szárazanyag- és ásványianyag-tartalomban jelentős különbségeket mértünk.

Kulcsszavak: paradicsom, kálium-, mikroelem tartalom, szerves-biológiai termesztés

Paradicsom szerepe táplálkozásunkban

Paradicsom (*Lycopersicum esculentum* Mill.) őshazája Közép- és Dél-Amerika. Ma a világon az egyik legkedveltebb és hazánkban is legnagyobb területen termesztett zöldség-növények egyike (Muraközy és mts.1963; Balázs és Fillus,1977). A termés táplálkozási értékét a szárazanyag tartalma mutatja meg legjobban. Vizsgálataink szerint a termés szárazanyag-tartalma 5-10% között változik, és nagymértékben függ a fajtától és a termesztési körülményektől. Paradicsom, mint táplálék viszonylag kevés energiát (92kJ/22kcal) szolgáltat, alacsony a szénhidrát (3,99%), a fehérje (0,95%) és a zsír (0,19%) tartalma (Kúthy,1954). A termés nagy táplálkozási értéke abban rejlik, hogy a különböző cukrokat (3-4%), savakat (0,3-0,8%), vitaminokat, feltehetően esszenciális sókat és aroma anyagokat olyan harmonikus összetételben tartalmazza, amelyet más növények ízben nem tudnak megközelíteni.

A táplálkozásban igen fontos szerepet játszik az egyes ételek megszokása. Azokban az országokban, ahol sok paradicsomot termesztenek, szeretik a természetes ízét, zamatát, a paradicsommal készült ételeket. A nyersen fogyasztott paradicsom a modern, egészséges ételmezés fontos része, segíti az emésztést és a bélműködést. Közkedvelt az olíva olajos paradicsom-, a paradicsom-paprika-, paradicsom-hagyma saláta magában, ill. sajttal, tojással, felvágottal stb. együtt készítve. A paradicsom a gyermekek ételmezésében is lehet az első „saláta”, vékony szeletekre vágva, vajas-kenyérre, sajtos-vajas, sonkás-vajas, tojásos-vajas kenyérre tehetjük. Kitűnő ételek: a zellerrel ízesített paradicsom-leves, paradicsom-mártás, a paradicsomos burgonya és káposzta. Hazánkban közismert a hagymából-paprikából-paradicsomból párolt lecsó, amit rizzsel, tarhonyával, kolbásszal, virslivel stb. is készíthetünk.

Nagyon jelentős Kúthy (1954) megállapítása: a paradicsom C-vitamin tartalma 40mg/100g is lehet. Ez ugyan nem túl magas, mert a paprika ennél sokkal többet is tartalmazhat. A paradicsom-termés azonban olyan védőanyagokat tartalmaz, amely a C-vitamint a főzésnél, sűrítésnél és az eltartásánál 80-85%-ban az oxidációtól megóvjá. Nyersen, párolva és főzve elég sokat fogyasztunk belőle. S így a nyáron eltett, egy liter jó minőségű, ízletes p-ivóléből télen 300mg C-, 1mg B₁, 1mg B₂ és 20mg karotin bio-vitaminhoz is juthatunk. Külön ki kell emelni: a nyáron termesztett, jó minőségű paradicsomból és paprikából főzött, olcsón tartósítható lecsót és a szárított paradicsomot. Mind a kettő a Dél-alföldi régió igazi hungarikuma lehetne. A szárított paradicsom is bio-értékekben gazdag táplálék, amit külföldön olíva olajjal fogyasztanak.

Az egészséget védő, az öregedést lassító zöldség félék fogyasztását propagáló írásokban, képeken szinte mindig ott van a paradicsom, a fokhagyma, a cékla, a káposztafélék társaságában. Véleményünk szerint a fenti elvárásokat a paradicsom is csak akkor tudja teljesíteni, ha sajátos élet- és környezeti-igényeit (fény, hő, talaj, humusz-trágyából származó tápanyagok) biztosítjuk számára.

Paradicsom életfeltételei, környezeti igényei

Paradicsom a Nap sugárzását közvetlenül igénylő növény. Elsősorban az országunk déli körzeteiben és csak szabadföldi körülmények között van elegendő fény mennyiség a termés szárazanyagának maximális képzéséhez. Egyes kertészeti szakkönyvek (Katona,1974; Balázs és Fillus, 1974) közepesen melegigényesnek tartják a paradicsomot. Véleményünk szerint –a 2015 év igen forró nyarára alapozva– a paradicsom termés érés idején kimondottan fényigényes és melegkedvelő növény. A talajt szerves- anyaggal takarva, megfelelő táplálással és öntözve -így a gyökere hűvösben van, a mirigy-szőrökkel fedett szára, a haragos zöld- levelei és a virágai, pedig tűző napon – lankadás nélkül virultak akkor is, amikor kertünkben, árnyékban 35C-t mértünk, bár a folytonos növekedésük csökkent, de sok csodálatosan szép és ízletes termést produkáltak (1. ábra).

1. ábra. *Az unokámmal, hasonló az ízlésünk, a második paradicsom-tő, az „övé” volt*

A paradicsom humuszban gazdag, semleges és enyhén lúgos kémhatású, középkött és homokos talajokon fejlődik legjobban. Sajnos a magyar talajok 60%-a gyengén, közepesen és erősen elsavanyodott, kivéve a Szeged alatti részt, amely még kitűnő állapotban van (Márai, 2010). A termesztett zöldség-növények közül a paradicsom képes legjobban alkalmazkodni a lúgos és a sós talaj környezethez (Cseh és Zsoldos,1990). A Galapagos szigeteken él egy olyan paradicsom-fajta, amelynél a levelek szárazsúlyának 6%-a nátrium. A kertészeti lexikon (Muraközy és mts.1963) szerint a paradicsom „jól tűri a savanyú talajokat is”. Feltehetően azért

mert 400kg/kh szuperfoszfát (kalcium-dihidrogén-foszfát + gipsz) és 150kg/kh pétisó (kalcium-ammonium-nitrát) műtrágyát is javasolnak, amelyek nagy mennyiségű kalciumot (Ca) tartalmazznak, s így mész-trágyaként is hatnak. Savanyú talajokban kevés a Ca és az elégtelen Ca-ellátás a P-nál gyakran virág-rothadásban nyilvánul meg (Wilcox és mts. 1973). Ilyenkor a termés csúcsán a héj alatt üvegesedő, barnás-fekete, besüppedt foltok jelennek meg (Cseh és Zsoldos, 1990).

A paradicsom különösen hajlamos az ammónium mérgezésre (Clark, 1936; Barker és mts.1967; Maynard és mts.1968; Hoff és mts.1974), ami megnyilvánul: **a)** a csökkent növekedésben; **b)** a gyökerében felhalmozódnak az ammónium asszimilációjából képződött szabad aszparagin-, glutaminsavak és ezek amidjai; **c)** az intracellularis magnézium (Mg) és Ca hiányában (Hoff és mts.1974). Ammónium-nitrát (NH_4NO_3) táplálásnál a paradicsom gyökere sokkal gyorsabban és nagyobb mennyiségben veszi fel az ammónium kationt, mint a nitrát aniont (Marcus-Wyner,1983), s így a gyökér felülete savanyodik és ez károsítja a sejtek membránját (Wilcox és mts.1973). Ammónium-mérgezés fokozott Ca ellátással gyógyítható.

Anyag és módszer

Családunk részére évtizedek óta több (4-5) fajta paradicsomot műtrágya nélkül, szerves-biológiai táplálással termesztünk, ebből 2 fajtát befőzésre, 3 pedig étkezésre. Eredetileg öntés réti talajú kertünk Hattyas-telep belterületén hosszú idő óta művelt. Kötött, agyagos jellegű talaját a rendszeres szerves trágyázás teszi lazább szerkezetűvé. A talaj kémhatása semleges (pH 7-7,4). Vizsgálatokhoz 3 folytonosan növény, elsősorban étkezéshez használt fajtát választottunk: a-minta, legédesebb ízű, felvidékről származó táj-fajta; b-minta, Lugas F₁, közismert hibrid; c-minta, az édes íz mellett, legsavanyúbb ízű, Balaton északi, mészben gazdag körzetéből (Alsóörs) származó kedvelt-fajta.

A saját termésű mintáink vételekor (aug. 10-16) összehasonlításra, a szegedi piacon három eladótól szép paradicsomokat vásároltunk. d-minta: „magyar”; „biológiai védelemmel termesztett”; „édes” reklám- szöveggel, folyamatosan-árusított, feltehetően fóliában termesztett hibrid; e-minta: szabad-földön termesztett Lugas F₁ ; f-minta: folytonosan növény, szabad-földön termesztett, ismeretlen fajta.

Vizsgálatokhoz a paradicsomot mértük, feldaraboltuk, először napon, majd 105 C-on súlyálladóságig szárítottuk. A minták feltárását nyomásvezérelt MARS 5 mikrohullámú készülékben végeztük. A feltárás három lépcsőben, zárt teflon csőben, 4ml cc HNO_3 és 2ml H_2O_2 hozzáadásával történt. Lehűlés után a mintákat 50ml-es lombikba mostuk, majd jelig töltöttük. A mikroelemek mérését lángatomabszorpciós (FAAS) spektrofotométerrel (2. ábra) végeztük.

2. ábra. Az általunk használt atomabszorpciós készülék, az ábra bal oldalán látható a láng oldal, míg a grafitkemencés oldal a jobb oldalon egy autosampler egységgel kiegészítve.

Eredmények és következtetések

A paradicsom termék legfőbb táplálkozási értékét a szárazanyag-tartalma adja meg, melyből sűrítmények készíthetők (Balázs és Filius,1977). A szárazanyag mennyisége függ a fajtától, de kísérleteink szerint legjobban csökkentik a szárazanyag arányát: a hosszú-nappalós direkt napfény hiánya, a hűvös érési időszak, a nem megfelelő trágyázás és öntözés. A kísérleteinket azért végeztük 2015. aug. 10-16 forró, fény-dús napjaiban érlelődő paradicsomokkal, hogy elsősorban az általunk alkalmazott kalcium- és kálium-dús humusz-trágyázás hatását, tanulmányozzuk. A három saját termésű „fajtánkban” minden esetben több volt a szárazanyag, mint a piacon vásároltakban. Az ízük és illatuk is kellemesebbnek tűnt, mivel ez nagyon szubjektív érték, ezért modern mérési technikával kívántuk tanulmányozni a másik igen fontos táplálkozási értéket, az ásványianyag-tartalmat.

A két legfontosabb alkálifém (Na, K) közül a nátrium fiziológiai szerepe a növények életében a legvitatottabb (Pető,1984), és az emberi táplálkozásnak is egyik legártalmasabb tényezője a túlzott konyhasó- és kis mértékű kálium-fogyasztás (Sós, 1942;1965). Zöldségfélék: káposzta, karalábé, karfiol, saláta, spenót, zeller kis mennyiségben (200-300 mg/kg) mindig tartalmaznak nátriumot (Lantos, 1971; Hagiwara,1999). Paradicsom, Na-toleráns növénynek tűnik,(Cseh és Zsoldos,1990) és feltűnő, hogy az általunk vizsgált termékekben kevesebb: (110-170mg/kg) a nátrium. A levelében több lehet, de ezt visszatartja, és így kevesebb Na jut a termésbe. Általában, a bogyó nagyobb Na tartalma, nagyobb K tartalommal párosult.

	Származási hely	Száranyag (g/kg)	Na	K	Fe	Mn	Cu	Zn
a)	Saját 1	96	152,9	4535,0	6,1	0,6	0,7	1,7
b)	Saját 2	83	169,7	4664,0	7,2	1,0	1,0	1,8
c)	Saját 3	86	142,7	4049,4	6,0	0,8	0,9	2,3
d)	Piac 1	65	132,2	3552,2	5,6	0,9	0,8	1,5
e)	Piac 2	65	110,0	3020,3	4,9	1,2	0,4	1,4
f)	Piac 3	68	154,1	3749,8	2,7	0,9	0,7	1,3

1. táblázat. Paradicsom húsos bogyó alkáli- és mikro-fémelem tartalma (mg/kg nyerssúly)

Kálium minden élőlény számára esszenciális, a sejtben, legnagyobb mennyiségben előforduló kation. Például az emberi izom-sejtben: a Na^+ :12-; K^+ :150-; Ca^{2+} :4-; Mg^{2+} :34mM-hoz, a vérben (extracelluláris térben) pedig a Na^+ :142-; K^+ :4-; Ca^{2+} :5-; Mg^{2+} :2mM-hoz közeli érték (Ádám és Fehér,1990). A K^+ ionok alapvetően meghatározzák a sejtekben kötött víz mennyiségét, szükségesek a szerves és szervetlen anionok semlegesítéséhez, ill. a pH 7-8 közötti érték tartásához, amely a legtöbb enzimreakció számára optimális. Élettani szerepének taglalása, nem lehet feladatunk, csupán azt hangsúlyozzuk, hogy a K makroelem és ebből naponta több grammnyi mennyiséget kell magunkhoz venni. Kálium a szív működés élettani ingere, fontos tényező a test mozgékonyágának fenntartásában, a munkaképesség és idegműködés fokozásában.

A zöldségfélék: káposzta, karfiol, saláta, retek, hagyma, zeller 2-3g/kg; a száraz bab, borsó, lencse, mák 11-12 g/kg; a dió 17g/kg körüli káliumot tartalmaz (Sós,1942,1965). A vizsgált paradicsomok húsos bogyója 3-4,6g/kg káliumot tartalmazott. Ez az érték más húsos gyümölcsökkel: alma 1,1g/kg, narancs 2,2g/kg (Hagiwara,1999) összehasonlítva, kiemelkedő. Tehát, az ízletes paradicsom bogyó kitűnő természetes K-forrás is, melyet neki megfelelő természetességgel fokozni lehet.

A mikroelemek néhány milligrammnyi mennyiségben is serkenteni vagy gátolni képesek az élettani működéseket. Jelenlétük a növényi és állati élet feltétele. Az emberi szervezetben lejátszódó biokémiai folyamatok zavartalan működéséhez: vasból 1,5-2,2mg/nap, mangánból 2-5mg/nap, rézből 1-1,5mg/nap, cinkből 2-5mg/nap bevitel szükséges (Berlitz és mtsai, 2004). A fémek abszolút mennyiségén kívül azok koncentráció viszonyainak egymáshoz való aránya is fontos (Szentmihályi és Then, 1999). Ezért is, igen fontos lenne az élelmiszerek, zöldségek és gyümölcsök makro- és mikroelem tartalmának megbízható ismerete.

A vas reverzibilis oxidálódó képessége teszi lehetővé a légzést, az oxigén- és széndioxid szállítást és egy sor elektronátvivő reakcióban való részvételt. A vashiányos vérszegénység az emberiség egyik leggyakoribb idült szervi megbetegedése. Egyes növények levelei vasban gazdagok: a spenót, a sóska, a paraj 40-50mg/kg vasat tartalmaz. A vizsgált paradicsom bogyók vastartalma 2,7-7,2mg/kg között változott. Az egyes fajták között különbségek vannak, de a saját

paradicsomaink (6-7,2mg/kg) jelentősen több vasat tartalmaztak, mint a piacon vásároltak (2,7-5,6mg/kg).

A sejtek az un. átmeneti fémekhez tartozó (Fe, Zn, Cu, Mn, Mo, Co) hat fém közül legtöbb vasat és ez után cinket tartalmaznak a legnagyobb mennyiségben. A cink szerepe ismert: a látásban, fehérje és szénhidrát anyagcserében, az inzulin-termelésében, az alkohol lebontásában, stb. Például, idült alkoholistáknál gyakori a cink és mangán hiány (Körös,1980). Az irodalomban a különböző fémekkel hiánnyal kapcsolatos betegségekről sok adat van, de rendkívül hiányos a közlés a gyakran fogyasztott zöldségek és gyümölcsök megbízható fémekkel összetételéről, mennyiségéről.

Ficzek és mtsai. (2009) szerint a meggyfajták gyümölcse, más gyümölcsökhöz képest, vasat kiemelkedő, rezet, mangánt, pedig az átlagosnál magasabb mennyiségben tartalmaznak (2. táblázat). Paradicsom húsos bogyója nem gyümölcs, de az ásványi anyagok pótlása szempontjából, tanulságos a gyümölcsökkel való összehasonlítás is.

Fajta neve	Fe	Mn	Zn	Cu
Érdi jubileum	7,1	0,89	1,10	1,27
Érdi bőtermő	1,8	1,11	0,77	1,00
Maliga emléke	2,8	1,26	1,03	1,10
Kántorjánosi	3,0	2,30	1,80	1,16

2. táblázat. Mikroelem tartalom a meggyfajták gyümölcsében az optimális rászási időpontban (mg/kg, Ficzek és mtsai.2009)

Paradicsom húsos bogyója más húsos gyümölcsökkel: alma 2,0 mg/kg; narancs 2,5mg/kg (Hagiwara,1999); meggyfajták 1,8-7,1 mg/kg (Ficzek és mtsai.) összehasonlítva kiemelkedő mennyiségben tartalmaz vasat (2,7-7,2 mg/kg) és cinket (1,3-2,3 mg/kg). Csak az Érdi jubileum kiemelkedően magas (7,1 mg/kg) Fe-tartalma, azonos a saját paradicsom fajtáink (6-7,2 mg/kg) vastartalmával. A paradicsom mangán tartalma (0,6-1,2 mg/kg) legtöbb esetben azonos a meggyfajtákéval, a réz (0,4-1 mg/kg) mennyisége, pedig egy kicsit kevesebb.

Köszönetnyilvánítás

Kutatásaink támogatás nélküli, önkéntes csoport munka volt. Köszönjük Galbács Zoltánnak, aki a témát érdekesnek találta és segítette a csapat megszervezésében. A modern technikán alapuló méréseket a jól felszerelt Szegedi Vízmű Zrt. Környezetvédelmi Osztálya tette lehetővé.

Irodalom

1. Ádám,Gy.,Fehér,O. (1990): Élettan biológusoknak. Tankönyvkiadó, Budapest, 89.
2. Balázs,S.,Filius,I. (1977): Zöldségtermesztés a házi-kertben. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 172-185.
3. Barker,A.V., Maynard,D.N., Lachman,W.H. (1967): Induction of tomato stem and leaf lesions and K deficiency by excessive NH_4^+ nutrition. Soil Sci. 103: 319-327.
4. Belitz,H.D.,Grosch,W.,Schieberle,P. (2004):Food Chemistry. Springer.
5. Clark,H.E. (1936): Effect of ammonium and nitrate nitrogen on the composition of the tomato plant. Plant Physiol. 11: 5-24.
6. Cseh,E.,Zsoldos,F. (1990): A növények vízforgalma és ásványi táplálkozása. JATE Kiadó, Szeged, 77-79.
7. Ficzek,G.,Kállay,T.,Stégerné-Máté,M.,Lelik,L.,Bujdosó,G., Szügyi,S.,Tóth,M. (2009): Mikroelem tartalom változása meggyfajták gyümölcsseiben az érési idő alatt. Hagyomány és haladás a növénynevelésben. XV. Növénynevelési Tudományos Napok, Budapest.
8. Hagiwara,Y. (1999): Zöldárpa a mindentadó táplálék. Akvapól-Víztérítő Kiadó, 46.
9. Hoff,J.E.,Wilcox,G.E.,Jones,C.M. (1974): The effect of nitrate and ammonium nitrogen on the free amino acid composition of tomato plants and tomato fruit. J. Amer. Soc. Hort. Sci. 99:27-30.
10. Katona,J. (1974): Kertészek új kézikönyve. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 435-438.
11. Körös,E. (1980): Bioszervetlen kémia,Gondolat, Budapest, 138-139.
12. Kúthy,S. (1954): Szerves kémia. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 299-300.
13. Lantos,T. (1971): Élet és táplálkozás, Gondolat, Budapest, 38.
14. Márai, G. (2010): Környezet-táplálkozás-egészség: az élelmiszergyártók titkos receptjei, avagy a természet visszavág..., előadás jegyzet, MTESZ székház, 2010. július 4.
15. Marcus-Wyner, L. (1983): Influence of ambient acidity on the absorption of NO_3^- and NH_4^+ by tomato plants. J. of Plant Nutrition, 6: 657-666.
16. Muraközy,T.,Okályi,I.,Timár,Zs. (1963): Kertészeti lexikon. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 763-769.
17. Pethő,M. (1984): Mezőgazdasági növények élettana, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 223.
18. Sós,J. (1942): Magyar néptáplálkozást. MOKT,Budapest, 248-271.
19. Sós,J. (1965): Táplálkozás, egészség, betegség. Akadémiai Kiadó, Budapest, 89-118.
20. Szentmihályi ,K.,Then,M. (1999): Study of the constituents on mineral elements and biologic active substances and their extraction in some plants. J. Oil, Soap, Cosmetics. 173-180.
21. Wilcox,G.E.,Hoff,J.E.,Jones,M.C. (1973): Ammonium reduction of calcium and magnesium content of tomato and sweetcorn and influence on incidence of blossom-end rot of tomato fruit. J. Amer. Soc. Hort. Sci. 98:86-89.